

Dr. J. MATASOVIĆ: SLIKARIJE STJEPANA MARJANOVIĆA

Doba, koje je u Evropi a naročito u Francuskoj svršilo 1789., vuklo se u nas još do 1848. I sasvim je nekako »stilski«, da se enciklopedistički val prosvjetaškog i humanističkog, estetičarskog i universalističkog XVIII. stoljeća zatalasao širokim zamahom na ove naše okrajke evropske kulture upravo u predilirске godine.

Ilirstvo je nastalo poligenezom, i to ne samo u užem krugu zagrebačkom, nego je predispozicije bilo i na mnogo slabijim žarištima i u mnogo neznatnijim olinama po svima našim pokrajinama. Sporije djelovanje evropskih kulturnih procesa kao da je nagomilavalo sijaset pretičaka ličnih energija sve do Gajeva eksploziva, pak onda u tutanj prohujalo na mnogo sporednih ventila, i bez svrhovita zajedničkog cilja, osim samoga baš neumornog, bilo kakovog »rada« sa neumitnom, a opet toliko imaginarnom »slogom«. Upravo slavonska graničarska područja mirovahu već gotovo podrug stoljeća od turske najezde. Niti napoleonska ekspanzija nije ih tangirala, a terezijansko-josefinske doktrine svejednako su vegetirale. Pak onda pooštreni antiliberadni duh Sv. Alijanse, poprečno odmaranje umorne Evrope i nada sve smisleno organizovani i skrupulozno »u redu« sprovedeni »reakcionarni« život Vojne Granice: kao jedno idilično ladanje u vrijeme omare za zreloga ljeta, koje će prekidati na mahove po gdje koje već potrebne oluje...

Oko tridesetih godina XIX. stoljeća banovi (u Granici jedva po imenu poznati) Ignjat Gyulay i Franjo Vlašić nuz biskupe Alagovića i Haulika. Telegrafskom brzinom udomaćuju se nekoje pojave. Cvat »Biedermeiera«. Preporadanje Gajevih Ilira. Silovito prodiranje magjarskoga jezika, dispute i deputacije, elektrizovanje narodne svijesti u vidu državne afirmacije protiv Magjarima. Kajkavski plemenitaši i slavonski nemeši. Litorale hungaricum s talijanskim jezikom. Purgarski njemački gradovi (»Luna«). Ogranci banske Hrvatske pod vojničkom vlašću, generalati, tvrđe i štopska mjesta: Karlstadt, Brood, Esseck, Vinkovtze, Semlin, Peterwardein (preuzv. i presv. g. FML vlastelin Marko Čolić, Commandierender). In pago Diacovár sedes apostolica episcopi Dni Kukovich (presv. i prečasni). Pojedinačke ambicije... Ali iz običajnih dijalektskih pjesama prigodnica i kalendara u narodnom jeziku podiže ga to na piedestal novoga veličanstva u onaj mah, kada se javiše rečene tuđe aspiracije.

I zatim saborski krikovi: Jura municipalia, parba o naslove »regna socia« i »partes adnexae«. Jedna sitnica koja simboliše situaciju sa strane kulturnih faktora: Protureformacijski petrefakt katoličke netrpeljivosti protiv protestanata izišao je sve nehotice kao snažan argumenat za samosvojnost hrvatske države, a u to su vrijeme baš klerici Stoos i Kundek u igri slučaja postali najbolji afirmatori njezini. I doista, kada nestade straha, psihoze sviju mrtvila, vele silno svanjivaše toliko simbolisana zora narodnosti u

žestokom onom postulatu pygmalionski oživjelog no prometejski nastrojelog »Kipa domovine«, koji je korio: »Vse i svoj jezik zabit Horvati hote, ter drugi narod postati«, na što je zamnijela utjeha crnoškolčeva po želji starinsko-horvacke kraljice: ar se zdižu mladi, posluju marljivo ter podžiju v starih, kaj bilo vgaslivo . . .

I u samoj slavonskoj Granici glas krvi telepatijski je podražavao Štoosu i Kundeku. Brođanin Stipan Marjanović našao se ponukan oglasiti svoju »Opomenu vèrnoga domorodca na sanenu domovinu svoju«, kao što je govorio i Derkosov »Genius Patriae super dormientibus suis filiis«:

Samo ti, još, Slavonio,
U dubokom snu ležiš,
I kako sam upazio,
Podići se netežiš! — (?)

Što? — zar tužna, nejmaš više
U tvom krilu milinah? —
Ili ti i sad neodíše
Miris tvojih starinah?

Gdè ste sada, gdè pèsnici,
Gdè, za Boga miloga?
Gdè ste stari pèvalici
Roda moğa slavnoga?

Prestan dakle slavno sème
Roda moğa, spavati,
Pa nastoji, jer je vrème,
Iz sna tvog već ustati?

Bijaše eto došlo to vrijeme, koje je poreklo skepsu jednog našeg sitnog josefinca, Marka Lukića, »ranarno-čovičjeg i marvinskog likarstva likara« in una persona. Već 1784. jadao se naime ovaj Lukić pridragim domorodcima Slavoncima: »Krainasmo — Vratasmo od Kraljevinâ Carstva; — danom i noćjom pod oružjem bdiemo, plugom se znoimo, odhranjenjem dice naše brinemo se, da poslje nas imena naša u njima živiju . . . U našim Jeziku Knjige pisati kasno biti ćemo cielo jakostni, jer bonit vremena tomu, nit troške imamo: — i još nikoja druga otajna (koju mi priprosti ljudi imenovati neznademo) zaprika i težina u tom smeta, i namiput priprečuje . . .«

Ilirca Marjanovićevoĝ kova nije smetao obruč carevine u graničarstvu i u nijemštini, onaj grubi fakt, koji se nekako morao uskladiti s lirskim slavizmom iliraca. Ne samo da je lojalnost »Ferdinandu Dobromu« bila uvijek kod svih obligatna, dakako i iz očevidnog oportuniteta prema cenzuri iza oda Bogu stvoritelju, nego se u »Razgovoru Pisnika i Vile ilirkinje« (Vid. »Danica Ilirska« II. 9. 1836.) ista Vila nagodbenjački opravdavala, da su propovijedi »slavske«, i crkvene pjesme »naške«, trgovina dobra i smije se »naškim jezikom« provoditi«, a to je isto i kod oranja i kopanja(!), da, i zapovijedi se dijele narodu u tom jeziku po općinama. A što ima stranaca, mladi pjesnik trebao je da ovo upamti:

Što tuđine hrane naša polja,
Scenim, da sam od svih drugih bolja;
Čim ih više ima Iliria,
Tim, Pèsnice, bivam ponosnia:
Bogu hvalim, što sam uzorena,
I od svuda tako nakitjena;
Da ne samo hranit moĝu sine,
Nego jošte i š njima tuđine.

Al naš su ponos carski upravljajući širom carevine, rođeni od slavske krvi ilirske, u nas su Samsoni, Davidi, Judite i Makabejci, u nas Leonide, Aristidi, Scevole i Hanibali. Naš je ponos i starac Milovan; ta bečko »vandanje« Razgovora njegovoga (1836.) predbrojaše sam engleski i pruski kralj! Slavianska naša domovina sve može da podnese.

I osječki kapelan je isto stao da ćuti. Veliku erudiciju i lirsko raspoloženje iza njemačke lektire započeo je iskorišćivati u prevodne svrhe. Ispoljio se kao domorodac! Nuz brevijar i »kooperiranje« s domaćim parokom imao je vremena do mile volje.

Ne mareći za tuđe »kuće visoke i sobe široke«, mijenjajući obitavališta po djakovačkoj biskupiji do pedesetih godina, on se ilirski doista izradio i naradio. Fundamenat mu je bio u patrijarhalnosti brodskoj, u kultiviranim običajima društva kućnoga i crkve. U školama je izvještio moralisanje, zadobio težnju humanističkog ideala. Sam se napunio učenošću i znanjem u neprestanom čitanju. U državnom životu vojnička je uprava upućivala na preodređeni mir i na raspoređeno pojedinačko zanimanje, a ono malo baš njegova (Marjanovićeve) kostrušenja i davorijašku njegovu ratobornost valja uravnotežiti s temperamentom fiziologijski jake ličnosti, koja je bila toliko graničarski normalna, da je revoltu ipak shvaćala u okviru zakona.

Istina, osjetilo se (kroz nekoliko prizmi) crvene trake poljačkog mesijanizma i vidjelo u neposrednoj blizini primjer dvojakog srpskog napretka (borbenog u Srbiji i kulturnog u Vojvodini). Pa to je i oživjelo sve klice mnogo podesnijeg položaja u Hrvata, no što su ga imali tadašnji Poljaci i Srbi. I Körner nuz Fichtea mnogo je doprinio, ali shvaćanje bijaše u mnogu, mnogu ruku ilirsku naivno pjesnivačko. Zgrada (koja trebaše biti centar velikoilirskog još neproračunanog i neopredijeljenog gazdinstva) bila je zapuštena i neopravljena. I samo tipično romantičarsko nastrojenje jednog sloja Evrope moglo je u ljudi van užeg zagrebačkog centra i osim samih kolovođa u pristalica izazvati formulu za rješenje, da je »Ilirija« kraljevna kao u nekom zaraštenom, ukletom dvorcu, kojoj treba mnogo plemenitih kraljevića-pjesnika, samo novih Orfeja, i uskrснуće je sprovedeno. Zato ono prepjevavanje ideala i sa njemačkih originala, koji su bili i trebali biti samo shema našem novom sadržaju. Skupljanje narodnih pjesama, bilježenje običaja, vjera u kontinuitet s danima — »rimske prošlosti«, uzdizanje »plemenitoga« nuz trajno kultiviranje svoga »ja«, potrebnoga za toliki eklektizam, to je bio dnevni red domorodaca. Sredstvo je ipak bilo u glavnom jedno i najprostije za priliku, gdje je trebalo, kao u ilirstvu, bezumnoga, prostosrdačnog, božanski iskrenog zanosa. Sredstvo bijaše pjesma. Zato i u opomeni toj sanenoj domovini i jeste prva poanta iz pjesme u pjesmu, a te pjesme mjerilom su i svakom drugom ogledavanju u području umjetničkom. Pa i u diletantskom Marjanovićevom slikarskom slučaju ima u izboru profanih sujeta jedna izvjesna relacija, koja na to očito upućuje.

»S pjesmom za dom!«, štono riječ, u vidu takovog napretka, u osvješćivanju, nuz narodne pjesme, poznate iz Topalovićevih, Iličevih i Brličevih pjesmarica puzila je deviza od stranice na stranicu »guščopernih tekovinah«. Možda se i kod primicija ovoga rodoljubnog klerika Marjanovića zapjevala i po koja, sada već davno zaboravljena pjesma. Tada je još, i u Granici, kao i u Paoriji, bilo podosta praslovljenskih arhaizama, u pjesmi i u stilu kućica, dok drvena pročelja (n. pr. u Lazama i u Jankovcima) s veleslovljenskim zabatima umiru, tako reći, od usamljenosti i suđene crvotočine. I o njih se s tratine danas ne odbija više jeka onda još živoga slovljenskoga mythosa:

Sunašce se lućom krije,
Sunašce se lućom krije,
Ladole mile, oj, lade, oj!
To ne bilo žarko sunce,
Ladole mile, oj... lade... oj!

Tada se po tzv. Slavoniji i Srijemu pjevalo žetelački tonom prastarih melodija, vijence se plelo Vesni, i ne sluteći joj ime i paganski karakter. A kod berbe krušaka orilo se: rajole oj, senedoj, šaljegom begom, beljore begom — tajdana, tajdana . . . Svaki je »glasoudarac s pirnoklosnih polja« dirao još uvijek rasnu dušu »trudoljubivih ljepotica, prostosrdnih i hitro-umnih«.

Feačke idile nijesu opetovano bile rijetkost u mreži naših drumova. Ali i vijesnici novih moda nijesu nikada u zemlji slovinskoj bili zlurado primani. I ovo anonimno »brodsko dite« zaufalo se da krstari žarom propovjednika i da zamijeni guslare i svoje navraća pod širu firmu Zagreba.

Za geslo primi devizu, kao mnogi ilirski pregalac:

»Otvorit se staza može
Kroz najtvrde klisure,
Kad se samo braća slože,
I u poslu požure«.

»Sloga« sviju, i Mir! mekušast ideal. Ali kod mnogih je ta deviza ishodila iz one mnogostrane zapletenosti, koja je u neku ruku bila u nacionalno modernom smislu neko »nadoknađivanje« i otimanje tuđincu na svim linijama. U to doba još se stvarao jezik, činila iznašašća za kulturne termine za ono »3 milijuna 446 hiljada Sloveno-Hrvatah u Illyrii Velikoj«. Svakom gotovo članku i pjesmici morao se dodavati i komentar i Richoslovník za razumijevanje »bojobroda, pilotopasca (Kriegsschiff, Bloquade), prutjono-pnja, zimogroza, jamoobkola« etc. Dvostruki utjecaj i trostruki (talijanski krug, da se turski ne broji) morali su biti eliminirani, svuda isprva dodaci štioću:

bastiniti, erben, haereditare,
blaгодарiti, dankbar lohnem, gratificare,
blaगopoluchje, Glückseligkeit, beata abundantia
blaговити, reich, dives, etc.

To je, dabogme, i odatle dolazilo, što je ovaj naraštaj, odgojen u krugu tuđih civilizacija, težio zapravo za »prevodom« tuđine, za uzdizanjem svoga roda do takvoga nivoa »izobraženosti«, a tu je bio samo put pravom materinske riječi, slavianski verbum. Jer dobre su dvije trećine »ilirstva« prevod, javan ili potajni. Pa zato ono i nije bilo ratoborno u pune dvije trećine u širem krugu (van »restauracija« i nekih političara), nego neko izglađivanje među složnim narodima jednoga Boga i među dobrim podanicima jednoga dobrog vladara. Opća struja romantičarske sloge metternichovskog režima dala je ilirstvu u tom bratinskom kolu naroda koncesiju »našskog jezika« kao ravnopravnog dječjeg idioma za kućne potrebe. Van »dvorišta prejasne kuće« progledavali su tek rijetke nedisciplinovane jogunice, koji su mimo naravnog prava na vlastiti jezik književnosti osjećali i nejasni kontinuitet s onim Carstvu doista neprijateljskim susjedima rasparčane Slavije u stvaranju. Pa toliki kulturni ugar silno je privlačio razmjerno malobrojne radenike na njivi ilirskoj, a sam Marjanović je onaj, koji je samo pomalo odbjegavao na čas u imaginarni logor boga Marta-Davora, monologizirajući u ime graničarskog dječaka (na osnovi lektire njemačkih Befreiungskämpfe): »Ruka mi je već sęurna — Nisam više cerv«, a kasnije putio roditelje dječje:

Upuštajte u njihova
Serdca, što god znadete
Děla naših pradědova
Običaje hadete!

Sve je to ipak bilo na oči jedne protuslovne činjenice u području stvarnosti, pa je samo na epidemijski zamah bio preokrenut položaj u misli.

Ilirski je pokret dakle bio nešto zamamljivo za svakog energičnog dje-laoca. U onom slijedu tamburaša slavonskih, uz prosipanje pjesama, kojim kao da se htjelo obnoviti doba cara Maurikija i utvrditi navod Teofilakta Simokate, i Stjepan je Marjanović među prvima bio kao »Ilir iz Slavonie«. Nuz plejadu domoljubnih popova, i staroga o. fra Kaju Agjića iz vukovarskog samostana i dičnog Matiju Topalovića (Rodoljuba Zdenčanina) i Luku Ilića Oriovčanina (Slavoljuba Slavončevića, pobratima knjižara Župana, čudnog rapsoda i još čudnijeg povjesničara), evo i sugrađanin glasovitih brodskih Brlića maskirao se jedamput kao Savo Radislav Domorodčević drugi puta kao Slavodrug Miloglasović, i sl. Koliko romantičarskog simbolizma, kada se lijevalo i kovalo stihove a conto narodne svijesti, često samo sa čevapovićevskom motivacijom »mi za članke ne marimo, znajte« i jer su »Slavjani kao narod pevoljubni«! Pa i onda, kada se prevodno pjevalo »polag Höltya«, izbjegavalo se teže misli, jer je i sam novi patrijotizam, potaknut uglavnom poslije magjarskog izazova borbom za narodni jezik bio tako reći još dugo »vanjske naravi«.

Socijalni, upravo socijalistički problemi tadašnje političke Evrope bili su u c. kr. zavjetrinama nepoznati. Socijalni poredak nakon poslijenapoleonske pauperizacije izbrisao je već prilično i samu uspomenu na kmetske ustanke XVIII. stoljeća, a pogotovo se od toga izlučio malograđanski sloj nove inteligentne klase, jer joj je obračunavanje aristokracije i seljaka bilo prilično tuđe. U tzv. ilirskom pokretu vidjeti je unutar krajnjeg okvira nekoliko uporednih pruga, koje su polazile s različitih ishodišta jednom cilju. Inteligentna srednja klasa, odgajana u latinštini, a podržavana u sferi njemačke nakalamljene kulture, i u samoj žurnalistici »hranila se« prije Gaja tek zemljotresima, odlikovanjima, meteorologijom, vatrama i povodnjima, vijestima s carskog dvora ili o kakovom ogavnom otrovanju, pomalo o Toskani, Brazilu, Turskoj i Kraljevini obih Sicilija. O atentatima i ustavima ni zbora. Gotovo ništa o filhelenizmu i o »podjarmljenim narodima« . . . . Knjiga joj bila prosvjetaška, i (»humano«) prosvjetaštvo je, kao samonikla pojava, sazorila u Hrvatskoj tek pol stoljeća poslije terezijanskog i josefinskog doba, koje je svoj »progres« diktovalo »odozgo« i zato bilo slabo doprlo do srži naroda. Novo vrijeme povuklo je sada ovdje ondje i zane-mareno »udovoljavanje ukusa« prijašnjih kod nas specijalistima dosta vakantnih epoha.

I u Marjanovića se vidi dakle čisto jedan akomodirano enciklopedistički, sveznadarski, humanistički sistem cijele njegove ličnosti, rasparčane na sile-siju »dužnosti« domorodskih:

Zvanjem svećenik, dugogodišnji kapelan¹
On je pjesnik, nabožni i erotski²

¹ Šafařík ga je zamijenio sa savremenim fratrom istoga imena (Geschichte der südslav. Lit. II. 98. 101.), i ta se zamjena vukla sve do najnovijih publikacija i istraživanja (n. pr. Kurzbachov Lexikon i Cuvaj, Grada za povijest školstva . . . Zagreb 1910, II. 321., gdje se miješaju popove godine sa fratrovim knjigama). Konačnu je rekao dr. fra Julijan Jelenić: Bobu bob, a popu pop (»Nastavni Vjesnik« XXVII. 261. Zagreb 1919.) i dr. Vlado Petz: Razjašnjenje (ibidem p. 360.)

² Vid. pjesme u »Danici« i »Vitie« u 3 knjige u Petčuhu 1839. Tiskom biskupske tiskarne. Isp. dr. Đuro Šurmin, Hrvatski preporod II. Zagreb 1904. I sti: Povjest knji-

On je dramatski spisatelj³
On je historičar i sabirač etnografski⁴
On je kartograf⁵
On je glazbenik i komponista, pjevač i društvenjak⁶
On je slikar.

A napokon on je i rezbar i urar i — zaĝonetač⁷

U »Pozdravu s onog svieta našem Slavoncu« apostrofirao je Ilija Okrugić i Stjepana Marjanovića:*)

Oj Sjepane vrli Brodjanine!
Slavonije majke dični sine!
Oj! pjesniče razni umjetniče
Jo! za tobom srce mi nariče

i dodaje bilješku: »Naš Stjepan Marjanović bijaše osim pjesnika također vješt slikar, miloglasan pjevač, vješt u glasbi na razni nastroji, vješt rezbar, urar — i to sve samouk. Slike njegove vidit se mogu na žrtvenicah u Zemunu i Slankamenu gdje je župnikom bio. Naslika takodjer na pamet Vučića, Jelačića bana, obojicu u naravnoj veličini. I mnoge druge manje stvari, što je sve valjda kod njegova roda sačuvano kao mila uspomena.«

Tim svojim mnogostrukim pasijama, a napose slikarskim amateurstvom kao da je htio uzdržati staru pavlinsku tradiciju, koju uništi jozefinizam, i daljnji kulturni klasni prioritet, što ga je kroz stoljeća podržavalo katoličko svećenstvo u Hrvata. Kakove su piktorske proveniencije bile one »tabulae«, koje se napominju u dvorcima posljednjih Zrinskih, nije poznato, kao što su anonimni i svi majstori u historijskoj galeriji naših velikaških portreta. Pa i svi oni »maljari«, svrstavani u arhivalijama purgarskih magistrata banske Hrvatske među obrtnike, i jesu bili najviše majstori za prak-

ževnosti hrvatske i srbske (Zagreb, Kugli). — Dr. Vlado Petz: Stjepan Marjanović, pjesnik ilirski. Prilog k povijesti hrvatske preporodne književnosti. («Nastavni Vjesnik» XXVI 590 Zagreb 1918.)

³ »Pravda«, ili Skerb Poglavarah za dobro podložnikah svojih. Polužalostni igrokaz u III. činih... Pečuh 1839.

— Nikola Šubić, knez Zrinski ili Pad Sigetski, žalostni igrokaz u V. činih; polag nješkoga pisatelja »Božidara Körnera«, Stjepanom Marjanovićem, Brodjaninom, na ilirski jezik preveden, i na svēt dan, Pečuh 1840.

— Razbojnici na gori Kulminskoj ili: Moć Věre, Polužalostni igrokaz u V. činih; od nješkoga pisatelja »Kunoa« sastavljen... Pečuh 1840.

— Dobri dētčak, ili: Brižljiva Matī. Polag nješkoga pisatelja Engela »Der Edelknabe«. Pečuh 1840.

⁴ Marjanović kupi narodno blago, čuva tradiciju, pomaže Luku Ilića za njegove Slavonske starožitnosti, piše »Sērbska Priključenija«, zatim monumentalnu kompilaciju »Běograd i njegova stradanja (polag najnovijih i najistinitijih izvorah) obćenstvu slavo ilirskom za nevinu zabavu«. Ovo je uvezani rukopis in folio (168 str.) i svojina obitelji Brlića u Brodu na S. Originalnu monografiju staroga Beograda iz početka četrdesetih godina XIX. stoljeća publiciraću u 5. sv. »Narodne Starine«.

⁵ Priređuje i popravlja »Krajobraz od Kneževine Sērbske« polag prof. Possarta, riše za svoja S. Priključenija situacioni plan juriša Serbaljah na Šabac 26. lipnja 1806 i dr.

⁶ Svirao je napose rado violinu, dok bi »dobri Pan«, njegov vijerni pas izvodio svoje »vježbe«.

⁷ Zgankama se, uostalom, bavio i Fran Krsto Frankapan, »Zganyke«, Homonyme, Streck-Charade »razvezivao« je i Ludwig Gay, a kultivirao ih je i prof. Jos. Romuald Kvaternik u »Luni«, njima je naĝinjao kasnije i Preradović i toliki drugi, pa je tu omiljelu rubriku časopisa i žurnalistike onoga doba volio po duhu vremena i Stj. Marjanović. Gaju on piše (1836.) i upozorava ga s prekorom: »Svake skoro tu tudjeg jezika novine prinašaju takodjer s novinama za zabavu i za oštroomnost krěposti i zaĝonetke, samo naše ne!... («Građa za povijest hrvatske književnosti» knj. 6. 123.

*) »Slavonac« I. 3. Požega 1863.

tične dekorativne potrebe. Što je bilo profanih umjetnina u punom smislu riječi, sve je doista bilo importirani proizvod tuđine ili pak učenik tuđine.

Marjanović se pokraj rijetko poznatih privatnih amateura, kao što je n. pr. bio i unijatski opat Marko Badovinac (1771.—1851.), ogledao kao pasijonirani crtač u najvećem jeku t. zv. bidermajerskog stilskog razdoblja. I ako ga »Danica« nije u tom smislu zapazila kao originalan fenomen poput »Karas-dečka«, on je ipak pomno radio u vrijeme, kada su u Zagrebu djelovali Waldmüller, Ferstner i Stroy a kasnije »maljar Thugut«, pa u Srba najznatnije Danijel i Pavle prezimenom Petrović.

Ovo crtačko nastojanje Marjanovićevo imađase svoj korijen i u općem školskom sistemu po svim državama habsburško-lorenskim još od XVIII. stoljeća. Osnivale se od tada posebne risarske škole, ali nipošto zbog nekakvog unapređenja likovnih umjetnosti samih, već poradi — trgovine! »... isteh škol cilj, da kunšti i meštrie na vekšu zveršenost dopeljaju se; odkud ruke delanja boljša odovud pako sledujuća tergovina povekša se; vu istih zaidnič meštriah i kunštih dober gustuš razširi se«... (Isp. Gj. Stj. Deželić, Risarska škola u Hrvata u XVIII. stoljeću. »Napredak«, Zagreb 1902.). I u Osijeku se u vrijeme Marjanovićeve gimnazijskog školovanja nalazio pohvaljeni učitelj crtanja Anton Müntzberger (die Esseker Zeichnungen aber ohne Unterschied sehr rein, und fleissig ausgefertigt, und ausgearbeitet... Isp. Cuvaj, Građa za povijest školstva... II. 305. Zagreb, 1910.). Veoma je zanimljiva i značajna ideologija tadašnje »crtačke kulture«, diktirana iz Budima doduše već za kapelanovanja Marjanovićeve, ali je ona rezultanta predašnjih nastojanja. Iz tih maksima štošta će se rastumačiti i sa Marjanovićevevim slikama. »Die zur Ausführung (fünf Eigenschaft) eines jeden kunstvollständigen Stückes sind nothwendig:

1. Sollen solche sehr scharf, rein, zart und fein, dann wohlgenährt und vollständig in den verschiedenen Lineamenten der Contour-Arbeit, auch deutlich ausgezogen.
2. Sehr rein in der gehörigen Stärke, Weichheit, und im schmelzenden sanften Uebergange des Tones nach der Natur des Gegenstandes getuscht, illuminirt und colorirt.

3. Nach der strengsten Schattenlehre ausdrucksvoll beleuchtet und schattirt.

4. In der Gegenstandes Vorstellung in allem Detail deutlich, und fasslich dargestellt, und benamset, dann

5. So viel möglich im classischen gebildeten Zeitgeiste angemessen von besserm Geschmacke sein.

... Die allgemeine Norm des Natürlichen, des Vernünftigen, und des Schönen, vereinpaaret in der Zweckmässigkeit ist der Canon der aesthetischen Vollkommenheit, diese allgemeine Norm, der Harmonie bei einer für irgend einen Endzweck, und eine Gebrauchnahme, zu zeichnenden Darstellung zu entdecken; ist alles was die Ästhetik als Geschmacks-Lehre zur Kunstvollständigkeit leisten kann.

Eine gezeichnete Darstellung, welche vollständig symetrisch proportionirt ist, dem vorausgesetzten Endzwecke, und der beabsichtigten Gebrauchnahme vernünftig, und dauerhaft entspricht, auch ausführbar ist, und durch ihren guten Geschmack entzückt, ist classisch.

Wenn man durch angebrachte Kennzeichen, Sinnbilder, Verzierungen, den wahren Sinn der Bestimmung, und der Bedeutung einer gezeichneten Darstellung verräth, und kundmacht, so ist der Gegenstand in diesem Fache mit Charakteristik behandelt. Hieraus erhellet auf welche Art, Ästhetik, Classik, und Charakteristik die Kunstvollständigkeit einer gezeichneten Darstellung zu ergänzen vermag...

... wenn dann auf eine solche Art geübter Schüler aus dieser Elementar-Schule, ausgerüstet, im höchsten Grade des diessartigen Unterrichtes zur noch höheren Ausbildung in der academischen Kunst zu schreiten gedenket, wird es demselben eine Leichtigkeit sein, sich der Erhabenheit der Zeichnungs-

Kunst empor zu schwingen, und mit Asthetik, Classik und Charakteristik theilten Prachtstücke zu liefern, wodurch er dan in den Stand gesetzt wird, einst von selbst ein Clasischer Erfinder, Entwerfer, und ein unfehlbarer Beurtheiler der Kunstvollständigkeit einer Original - Lehrmusterzeichnung zu werden: so ein glückliches Talent wird zu letzt in seinen erhabenen ruhmvollen Leistungen der Kunst unerschöpflich, der Menschheit und dem Vaterlande sehr nützlich...«

No koliko god je eto u tim godinama u školskoj birokraciji vrijedio ideal klasicizma, sam život zapadne i srednje mjerodavne Evrope odisao je bujnom romantikom. A zapravo klasicizam je u tekstu već tadašnjih školskih normi bio tada samo puka riječ, tek jedna oznaka za solidnu tehniku, dok se sujeti, a pogotovo u Marjanovićevo vrijeme puni romantizma sa prikusom socijalno »popravljačkih« tendencija.

Što se škola tiče u tom smislu, to je već bdio Festungscommandant kao vrhovni mjesni nadziratelj i o »carskom danu« (12. februarija), da i o povremenim paradama uzme uvida u finese školskog napredovanja i pohvali posjednike odličaškog »Sprachzeichena«, da se razabere u papigaškim okupacijama »boljih klupa« i po statistici »boljih odgovora«, koji su promicali u te klupe, kao lošiji »na klupe«, a eventualno gdjekad pribiva i zlokobnoj primjeni »Sprachzettela«, kad se na one nemarnjake, koji su zaboravili važnost njemačkog jezika, aplicirala stanovita množina brezovih i ljeskovih šiba (zum Gehorsam, Fleiss und guten Sitten unter dem allermildesten Scepter Sr. k. k. Majestät). U tim školama, gdje se tako morao i kod »Nothlehrera«, možda izravno sa šilboka dozvanog, svak izučiti u krasnopisu, kultiviralo se i crtanje. A Marjanović je i u broskom oberšulu učio zacijelo kod »Matheseos Purae, et adplicatae, Architecturae Civilis, et Graphidis« profesora. Nema sumnje, da je bio od naravi nadaren sklonošću k crtanju i slikanju, i tu težnju je mogao zadovoljavati kasnije pogotovo u ambijentu svećenika, komu crkva pružaše također svoj umjetnički milieu.

Što je Marjanović ukupno radio na crtačko-slikarskom polju, momentano je nemoguće ustanoviti, jer i za ono par preostalih radova, koje je pred par godina bilo vidjeti kod njegova rođa u Slavonskom Brodu,*) ne zna se kuda i kamo dospješe. Te je svoje slike sam piktora cijenio, držeći ih uvijek u svojoj blizini. Je li već počeo raditi dvadesetih godina kao djak osječke gimnazije (kada je s pobratimima za vez potonjih »vitića« iz jednoga članka jeo) ne zna se, no da je kao kapelan osječki radio, to pokazuju kopije koje su prve u sačuvanoj zbirci. To je nastavio u Zemunu i dalje u Slankamenu, čas za estetske potrebe svoje sobe, čas za ukras svoje crkve, a htjede se ovjekovječiti i kao haran Brođanin i votivnim darom rodnoj župnoj crkvi. Uz svećeničko zvanje i obilan književni rad najrazličnije vrste i umjetničko rukotvorstvo pored glazbe evo je radio i oko likovnih umjetnosti, perocrtež i uljene slike, a moguće, da se okušao i u litografijama. Upoprijeko je rad Marjanovčev neoriginalan, kako je napokon bio i u pjesmama. Dobri prevodilac udomaćivao je ljepote tuđinske . . .

U muzeju za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu čuva se danas sedam slika Stjepana Marjanovića bez naznake kako i kada dospješe u Hrvatski Narodni Muzej. Prigodom stvaranja nijesu one, doduše, rađene za pretenzije umjetničkoga glasa, jer su upreko gotovo sve samo kopije, koje imadoše glavnu zadaću ispuniti stanovite praznine, a tako su i danas

*) Isp. dr. V. Petz l. c.

samo kulturnohistorijski spomenici iz ilirskih dana, ne zadirući zapravo u čistu povijest naših likovnih umjetnosti, osim eventualno na uvodne stranice novoga doba, da reknu o dispoziciji za umjetnički nastrojenu milieua našeg starog društva.

U vrijeme renesansno i barokno intelektualac se očitovao trubadurskim diletantizmom, u doba rokoka i klasicizma prevladavaše amateurstvo likovnih umjetnosti (crtanje, bakrorez i sl.), a u doba privatno shvaćenog malograđanskog, akcentuirano familijarnog Biedermeiera radilo se udrobljeno, svega pomalo. Ilirski eklektici bili su također dionici ove epohe, suviše još pojačano, jer su imali u vidu nacionalni socijalno-politički progres. Svaki talent sam se od sebe afirmirao i tražio dodir istomišljeničke suradnje već na prve oglase ilirstva. Dabogme, korijenja je bilo otprije.

Uzevši u obzir posebno kulturno nastrojenu, evo kapelan Marjanović na granici Ugarske u Osijeku 1830. i na granici Srbije u Zemunu 1832. gajio je likovnu umjetnost, kopirajući i crtajući sobne dekorative, radeći isprva dvije slike, dašto s njemačkim naslovima, ali latinskom svojom signaturom: »Der Morgen« i »Der Abend«.

Za ove dvije slike uspjelo mi je utvrditi, da su unatoč njemačkih naslova kopije engleskih originala »Morning« i »Noon«, koje je u ciklusu »The Hours« (sa »Evening« i »Nigth«) izradio William Hamilton, porijetlom Škot (1751.—1801.). Među množinom umjetnika toga prezimena, ovaj je Hamilton učio u Italiji kopirajući majstore. Kasnije se istakao naslikavši glumicu Siddons (kao Isabelu) i njenog brata Kemble (kao Richarda III.), a radio je upreko i kao historijski i mitologijski crtač. Slike su mu komponovane u većini na efekt teatralnih poza. U tim umjetninama osobito su naglašeni pokreti. Rečenim pak ciklusom predstavlja se u smjeru romantike, nipošto, dakako, kao inicijator, no svakako kao odlično tipičan reprezentant.

Marjanović je te Hamiltonove slike mogao kopirati i s kakove njemačke edicije ili s kojega Stahlsticha iz nekog Taschenalmanacha. On ih je signirao sa »fecit«, možda i ne znajući za piktoru, koga je kopirao, a prerisao je — vijerno. Fecit unam copiam! Signiranje moglo je, uostalom, značiti i posve privatnu uspomenu, a u drugu ruku, opet, i onu prevodnu maniru, koju je očitovao »polag« tuđih originala u pjesmama i igrokazima poput tolikih iliraca, koji su se povodili za njemačkim daljim i bližim uzorima kao što je bila i zagrebačka »Luna« (n. pr. pjesme Marjanovićeve po istraživanjima dr. Petza često su puki prevodi). I u predgovoru (predislovju) »Vitiama« naziva sebe sočiniteljem. Njemački u mladosti odgojeni iliri, to se mora priznati, i kasnije su iz njemačke prosvjetaške kulture crpli humanističke socijalne ideale za svoj novi nacionalni pokret. I Nijemci prosvjetaši nijesu dašto doma bili skroz originalni. Pa, kao što se za glumačke diletantske potrebe prevodilo Kotzebuea i drugove, tako se i u slikarskom diletantizmu pošlo bez originalne koncepcije. No to nije ništa smetalo u tridesetim godinama, pogotovo u nas, kad je »građanstvo«, više manje srednji svijet, izišao na glavnu arenu povijesnoga zbivanja.

I Louis Philippe de Orleans bio je »građanski kralj« 1830.—1848. u Francuskoj, pa građanstvo postade vodeći stalež i srčika nacijâ. Općenita težnja za mirom mnogostruko se očitovala, od političkih režima tadašnje buržoazije do zadnjih zakutaka purgarskih domova. Više nego ikada prije počelo se ljubiti svoje kućanstvo, gospodarstvo oko svoje hiže, toplo, ali bez pretjerane nježnosti. Život takovoga društvenoga stila zaplavio je svu Evropu.

Unutar mnogih purgarija milieu je, da tako kažem, istom sada zadobio svoju »hermann-dorotejsku« važnost. I sama oficijelna umjetnost nije htjea više da bude »klasična« (antička) nego »svoja«. Pak i moda, bar u građanskim krugovima, kao da je začas usporila hod i odmarala se te pustila da se bar u neke stabilizira nošnja.

Bilo je kućne i lične kulture konservirano na pretek. Blagohotnost i dobar ton, tek možda s nespretnim gdje kojim gestama, uljezli su i u neplemićske hiže.

Bile su dominantne prijateljske užine i kućni koncerti. Ali nije spinet bio glavno; bilo je čuti i violinu i flautu. Za kućni ples dostajale i flageolette. A čitalo se je u društvu i pjevalo pjesme iz rukopisnih pjesmarica, opremljenih u ukusne poveze. »Guckkasten« sjajna je zabava kao i Frag- und Antwort Spiele. A istom Lotterie-lutrija, kad se dobivalo palice, burmutice, lepeze, duvankese, stambolske ženske papuče, šalove, šokoladu, cigare, desertnih vina, likera, vaza, i k tome vezlo se »perlicama« na bijelom fondu bouquete cvijeća, antičke žrtvenike, stilizirano drveće i sl., i te »uspomene« uz naznaku godine i imena metalo se u zlatne »duboke« okvire. I od vlasi se pravilo urese i slike. Kultiviralo se, dalje, srdačne uspomene u knjigu zvanu »Poesie« ili »Stammbuch«; risalo blage i drhtave ornamente tomu za ukras, ruine i pognute vrbe, i kao iz zaborava tiještilo lišće i cvijetove među takove zahvalne listove. Još se znalo pisati sadržajna pisma privatnog značaja s jakim notom personalne kulture. Pokućstvo, istina, postajale priprostije, često i zdepasto. Nema uvelike »uresnog pokućva« (n. pr. kreveta kao u empiru). I u kredenc ormarima s ovalnim izrescima nuz preostatke starog finog porculana vidjalo se i glomazne, debele, šarene čaše, većinom uspomene iz kakova kupačila. Jelo se tada sočnije no delikatnije. U šalicama kave je glavna pasija bidermajerskih ljudi. Kava i duhan. U kućama se komotiziralo u »šlafroku« i pod vezenim »fesom«, pa opet i u čipkastim negližejima. Ženske kapice bile su široke kao i piknjaste i prugaste haljine s balonskim rukavima, upravo gigantskim. Nošnja van kuće u znaku visokog nepravilnog cilindra, a zalizane frizure sjajile se povrh miroljubivih fizionomija, uobrubljenih visokim i širokim ovratnicima iz finih marama, koje podržavale u formi dobra igla pribadača. Taj svijet sa zaliscima voljale i u muškoj odjeći izrazite boje. Uz kratke baršunaste prsluke, plavi, crveni i zeleni frakovi sa širokim reverima i zvonastih skutova. U žena široke čunjaste suknje, a ispod njih provirkivale su u svakom kretu do gležnja duge i bijele tanke gaćice, stegnute pri dnu graciozno uzanim obodom pjenušavih čipaka. Goli vratovi. Veliki šalovi. Ljeti šeširi na fiorentinsku, inače i kape s lampaškim obodima i klopastim zasjencima i groteskni šeširi, često kao noćne kapice. Frizure su bile podesne, da začesljavanjem na čelo i na sljepočice pod šeširima i kopicama, urešenima raznobojnim vrpcama, cvijećem i perjem svaka dama prema naravi poljepšava lice. Valja napomenuti, da je (napose za naše krajeve) ženski klobuk izričita oznaka jedne gospođe, dok su širi krugovi nosili samo kapice i marama. U ruci »pompadorske« torbice, doma pak kotarice za pletivo. Tako su u znaku rada i zaposlenosti ovjekovječene na jednoj strani »radi česti« uzorom isticane grupe familjske čeljadi. Na mekanim stolicama s podnošcima ispred pomenutih vezenih slika ugodna opomena:

Wie diese Blumen reizend blühen,
Soll freudig jeder Tag vergehen!

Tkanine su bile lagane (batisti, moarirani mousselini, karirani barège, organdi etc.). Široka »ramena« opravâ izvabiše kontrast zarezničkog struka.

Sve za ljubav u što punijem smislu riječi! Ljubavnička tendenca »viših« je u čitavoj beletristici, pa i u praktičnom životu Evrope uz riziko odbjegavanja iz zakonitog braka, a poslije kolosalnog »mijenjanja«. Ni razlike u godinama, društvenoj klasi, građanski legitimnom »moralu« nijesu smetale, ako je planula ljubav (n. pr. Goethe; Guizot; Charlotte Friederike von Mecklenburg kraljica Danske; duchesse de Berry i dr.). I feminizam različnih muškobana, pa emancipacija žena ispod muškaračke superijornosti čula se tu i tamo u geslu, da »slobodna žena« poznaje samo prava, a nikakove »zastarjele dužnosti«, konstantan brak da je glupost. Ali su zato i slijedila epidemijska samoubojstva ovih histeričnih raspuštenica. Sami umjetnički krugovi dovoljno su »i sami svojijem potvrdili činom« (George Sand, Chopin, Musset, comtesse d'Agoult i Liszt i dr.) Tako i kod nas ovaj paradoks vanjskog ćudoređa i literarnog sanjarenja o bezgraničnom pravu ljubavi nailazi ovdje ondje odjek. Jer, »Srčca ljubovnička« proizvodila je besprimjernu bezbolnost i mir. Himba svijeta i njegova vrtočlavostrance su bile od tadašnjega sretnika, koji imadaše ljubovcu, kako je i kapelan sudio »polag« ranijeĝa Bürĝera:

Komadić ĝa hlĝba krĝpi,
Zdenca gali ĝašica;
A za stan mu daje lĝpi
Dom, njegova dĝvica.

O ĝovĝka presrĝĝnoga,
Koi pĝva svud ova!
»Da ĝa iz sveĝ serdca svoga
Ljubi dĝva njegova«.

Jasno, da je tu kod ovako spiritualizirane ljubavi samo korak do veltšmerca. Iole pismene ŝene »dihtuju« s istim versifikatorskim ŝarom, kako su i ŝarkom ustrajnošću strpljivosti pisale pisma i sastavljale svaštiĝarske albume, i »Kuharice« i »Ljekaruše« i »Kuĝne savjetnike«. Samo histeriĝno pregonjenje ljubavi moĝaše dovesti do »svjetske boli«, koja je sad oŝivjela iz kraja predrevolucionarnog XVIII. stoljeĝa. Opet aktuelne teme o zloĝi i kreposti, dobroĝinstvu i zahvalnosti, o zvjerskim ŝeljama i ĝinima razliĝitih okrutnika, o pijancu i porodici, o stradaocima, pouzdanju, ĝistoj savjesti, strpljivosti, o ispraznosti raskoŝja i sl. I zato je Veliĝanstvo Nauke uzašlo na prijesto javnoga mnijenja.

Ali to »javno mnijenje«, kao uvijek u dobrom svomu dijelu, osluškivalo je i tada najradije senzacije i negativne instinkte. Kaspar Hauser u Nürnbergu, pa urar Naundorf (1832.), koji sa neznanjem i jedne francuske rijeĝi nailazi u Parizu pristalica kao »iz Templa spašeni Dauphin«. To je bilo zgodno za romantiku u doba V. Hugovog romana »Notre Dame de Paris«.

No uz pomenuto akcentuirano »zaljublivo« ljubakanje i reĝeni je »Weltschmerz« bio postao pomodan. Opet se povratiše ŝare i ŝalosne vrbe, samotne obale, groblja. Docet i poezija i ŝivot n. pr. jednoga Lenau-a. Nego Heinrich Heine biĝe reakcija proti modernoj taštoj i samodopadnoj nametljivosti, proti ishitrenim radosnim suzama bilo kakog nemuškoĝ odlikaškog tate i proti knjeĝinji, koja zaustavlja kola s upreĝnutim jelenima, na po ceste, da — ĝita roman itd.

Sobe su bile tapetirane s prugastim ili cvjetnatim plohama. Na zidovima po koja sv. slika, blajcahnung, minijature i uljeni kakav stariji empirski ili joŝ stariji portret, koji se teŝko snalazi u »novom stilu« Gavarnijovih, Maurinovih i Menzelovih litografija. Jednostavnost iz nuŝde napravila je u to vrijeme iz priprostosti krepost i otmjenost. Joŝ najefektniji ukras soba

bile su »gardine«, koje se voljelo praviti iz više šalova. U pokućtvu vidja se pomalo i pseudogotike, a javiše se i željezni kreveti, stolice i jardinière, a najdekorativnije su bile figurativno i arhitektonski izradene ure pod staklenim pokrovcima.

Moda bijaše kod dama biti blijeda, i znati pasti u nesvijest. Nosi se lorgnon i monokl (na trke osobito). Čitalo se ushićenjem usijane mašte o srednjem vijeku, Walter Scotta, (koji je bio velika moda i u nošnji i za maske), zanosilo daljinama i plemenitim ljubavima Pavla i Virginije i Fouqueovom »Undinom«, drhtalo nad Chateaubriandovom »Atalom«. Vikar iz Wackefielda i »Chaumière Indienne« orosili su blagošću mnogo oko, a gubilo se u besvijest napete pažnje prateći sudbine XVI. i XVII. stoljeća ili nedavne gusarske pustolovine, otkad su obje Amerike svojom političkom evolucijom zainteresovale Evropu. Bolećivo u pokornost c. kr. kućne discipline ukroćeni naraštaj voljaše snažne tipove u daljini fantazije. Kod nas se pod njemačkim dojmom čeznulo za tim, a naš pučki život opet su iznosili Mérimée i drugovi (»Guzla« i sl.). Dok su tako ženske ponirale u ovakovu beletristiku u voćnjacima ili u »komoricama« kod »uljenica s fitiljem« u samotnim noćima, muškarci su još čitali Horacija kao »svoga«, a u džepu nosali »Palingeniuša« (Palingenii Marcelli Stellati Zodiacus Vitae sive de Hominis vita libri XII). Ali u drugu ruku brojčano rijedi su to ljudi, ovi »čitači«, jer »gros« stilizovanih ipak su tek purgeri i gazde »pod boltom« (u gwelbu) i »strine«, »kume nohperke«, dok su »frajle« i »gospoje, njih milost« bile tanka društvena »crème«.

Išlo se i u brodskomu Militärkommunitätu na streljište, die Schiesstädte, kao i u savremenim banovinskim purgarskim gradićima. Preko Turska, ovamo veselje vinograda. I tu je carevala težnja za udobnošću, i mnogo se marilo za kućne vrtove i plodne voćnjake, kao i za male gradske perivoje »worin der Anblick lieblicher Anlagen in der Brust dessen, der sie pflanzte, ein frohes Gefühl erregt, das in Begeisterung übergehen dürfte, weil er sich selbst dabey den Schöpfer dieses angenehmen Erdplätzchen weiss, und fühlt«, kako veli n. pr. topograf jednog ponjemčenog hrvatskog grada.

Streljane su bile nedeljna izletišta; tu je i »verzierter Tanzsaal, Credenz- und Rauchsaal«, a ljeti se hladije u sjeni lipa, akacija i topola. Neptvorena priroda domaćih pejzaža hranila je čuvstva »boljeg« i majstorsko trgovačkog društva. »Pitoreskno« bio je omilio pridjev.

Kava i čaj bili su još uvijek »bolje« piće, često i sablažnjiva raskoš. Nema mnogo srebra (razlikuje se staro i novo), porculan je cijenjen, kositar je još u upotrebi i zemljano suđe. Nije se išlo na »ljetovanja«, nego u vinogradsku pudarinu. Kod kuće je »najbolje«. No »želja« za ladanjem bila je pomodno literarna.

Daleka putovanja bijahu u vezi s oporukama. Išlo se u goste i na izlete, o godovima i blagdanima. »Čest« građanska i »poštena« zabava bile su kao fluidski normativ idealne skromnosti. U Marjanovićevom rodnom mjestu bilo je isto tako.

»Zadovoljna djeva Brodkinja« bila je patriotična, kao nekad Američani Washingtonovi. Ništa ne htjede iz tuđine, a kruna joj je »zadovoljnost«. Samo darak Božje naravi prima s blagoslovom:

Svud vesela hodim,
Za m'nom radost vodim,
Premda moje noge
Vrédnosti premnože
Bernjice nestežu,

Nit uzlovi vežu,
Jošte deržim zato
Za prah, sjajno zlato,
Mavrič inostranski,
Za sněg samo lanski,

A svilu, ka čelo
Něko kiti tělo,
Za trule kučine
I za paučine. —
Na medne kolače,
Gužvare, pogače,

Terešne stolove,
Na jěstbine nove,
Na kuće visoke,
I sobe široke
Mirnim okom gledam,
I bunit se nedam. — —

Kalčine domaće svakovrsnih boja i prabapske »filare« ljepe kite nego »čarape i cipelice« s brnjicama »rukotvorjah sprava iz daljnjih deržavah«. Sniježnobijele rubinice gizdavije su od tuđih tkanina. Kad su stari time bili zadovoljni, zašto ne bi i ona kći »slavnoga roda njihovoga«?! Od drugog decenija XIX. stoljeća započela je naime industrializacija Evrope, parostroji i parobrodí, a za poštansko-karijolske idile nečastiva brzina i za rukotvorcemajstore i kućnu štedljivost (gdjekad neekonomičnost) perspektiva crne budućnosti. Tu je i zavjet, da »od moga ruha narodnoga« ne će odstupiti. Ili joj je to sila i muka? Zar se ona znoji, kada kroji rubine?!

Ne! — pače još dosti,
Osětjam radostih,
Kadano ih pravim,
I o njih se bavim:
Medj sladkim' pěsmama,
Dne, i noći duge.

I skladnim šalama,
S vretencem medj' perstih,
Konce svake versti,
Na njeđa vrutajuć,
Presědim nuz druge,

Oprede lan, svede u konce, radi sa stanom, i eto zlatnog platna »kom nij stransko dično nijedno prilično«. Zatim ga na gjergjefu »kubroza« čisto baš onako, košto nekoja to čini na »svilini«.

I kad uzmem ova,
I okol bokovah
Kecelju pripašem
Po hadetu našem,
Tada mi se piše,
Da baš nijsam više
Tužna sirotica,
Neg jasna kraljica.
— — — — —
Od parčeta suha

I cernođa kruha
Baš tako sam sítá,
Kao i od pitah.
S mojom sam kućicom
I malom sobicom
Zadovoljna bila,
I bit će mi mila.
O presrěčne mene,
Kruna mi nevehne
Ni o zimnih danah,

»Zadovoljnost« zvala!

»Zato joj čela obština brodska čestituje« veli Marjanović u drugoj pjesmi toga naslova, punoj mitologijskih apostrofa i daljnjih raščinjavanja:

Jerbo si ti sama
Ova spola tvođa,
Kojano si nama
Sverh blađa svakogđa.

Veselje si častnogđa
Čělog tvođa roda,
A poštenje glasnog
Sveđa našeg Brođa.

Ukratko, kao i u Hogarthovo doba (ili nesvijesno poput Chodowieckog) i Marjanović je u ovim kopijama, kao i u potonjim slikama pošao putem moralizatora. Sam Osijek bijaše most prema zapadnoj kulturi na tlu, gdje se i kulturno (i ako njemački, dakle i prevodilački) dalo vegetirati.**)

Treba dakle s pravě strane i kroz pravu prizmu udesiti gledanje jednog »Jutra«:

*) Vitie I. 247. i d.

**) Marjanović imadaše u Osijeku odlična prosvjetaškog i kapelanskog predšasnika Isp. Vladoje D u k a t, Književno-prosvjetni rad Adama Filipovića Heldentalškoga. »Rad« jugosl. akad. 203. Zagreb 1914.

Romanticima ruđaše jutro kao pojam nekako »veselo«. Uranak svijeta bješe im »cvatući«, i dan koji tako svitaše osjećali su — za izražaj barem — kao veličanstven. »Svijet«, dabogme, upijaše ovakovo jutro sa vidjenjem »mladog sjaja«, »svetog« bljeska svetih zraka i tzv. životne radosti. Za romantičare bila su tipična ona pojutarja, koja razvijahu tipično modrilo nebesâ. Oni su snovidjeli personifikaciju svega toga u »kraljici dana«, koja caruje, samovladarica u neograničenom prostoru vasmira.

Es werden Schöpfungswunder kund!
 Auf, Auf! mein Blick, mein Herz, mein Mund,
 Wie engelsüss hab ich geruht,
 Wie wach bin ich, wie frisch mein Blut!

Literarno i »idealno« prema pomodnom ukusu harmoničnog ćudoređa sinoć se svako dobro biće predalo počinku, spokojno u svom krevetu u »komorici« (das Stübchen). U taj mah su kroz prozor sijale zvijezde i mjesec. O, neka im je zato hvala, tim sigurnosnim čuvarima! Svladan je tako po providnosti određeni odsjek vremena (jedan dan!), dašto u duhu svih »Vitia« toga doba.

I kako je lijepa hierarhija i red ladanjske kuće u praskozorje. Jer, kada tko rani, dvije sreće grabi. Tu je grupacija kućnoga veselja u posjedu

i u radu. Gospodarica, čeljad, mljekarstvo i djeca pri napitku. Kuća, drvo, plot i dvorište, krave i sluškinje, sve je koncentrisano na dobrohotnost prema »vladiki« ovog ladanja (već u jutro pod šešir opremljenoj) i njenom podmlatku.

Tehnika je kopije dobra, a jednostavnim sredstvom tuša dočarano je napokon i veoma dobro u gornjoj sredini tanano svanjivanje dana.

Kakovo jutro, takovo i večer («Der Abend»). Gle, na domaku je trudan dan ispunjen — kažu romantičari — poštenim zanimanjem. Doći će mila šutnja, blaga muzikalnost slatke djetinje predanosti po kolibicama, koje tako plaho proviruju tamo vani u divnoj i bajnoj Božjoj prirodi. I u gradu još je malo glagoljivosti oko bunara i nuz prašno metenje, smirivanje blaga i čeljadi. Ali mir, tišina pršaće iz sve bližeg vela noći, i sanak (slatki) kušaće da cjeliva svojim cjelovom, dabogme, mira cijelu vasionu.

I Zvijezda Ljubavi je na vidiku, šutnjom obavita u sumornom sumraku. vijesnica noći, mjeseca i svetih tišina. Okružiće je povjerljivi krug drugarica. O zdravo zvijezdo, čarlija daleka zakašnjela frula (ili okarina), zdravo danice dubrava i nasmješanih, preblagih nevjestâ. To je zvijezda sreće narečenog ovog para za jutro Ljubavi, i simpatija sa uspomena za suton njihovih roditelja.

Na tmastnom i sve tamnijem svodu neba pomoliće se prijaško mjesec. I on će poći svojim putem, posred pratnje milijuna blistavih svijetova, i kao da će reći: Počivajte dragi ljudi, ne brigajte za Sunce, djeco Nevidljivoga. Sutra ćete se opet probuditi, za Ljubav i za Dobro bližnjih vaših. O, da bi se sutra samo iskrile suze radosnice, i kad bi sutra »prostodušna čovječnost« u veselju zbog poraza zlobe, mržnje, netrpeljivosti i gonjenja slavila plemenito slavlje pobjede!

No istom je sumrak. I evo, tu u ubavom zasjenku polja vidi se skladna dva para. I dobričak ovčarski šarkonja je tu, i bezazleni niskočelni ovan predvodnik. Frulač i Ona. Neutralna snaša i još neutralniji dječak.

Nehotice se nadaju uporedbe između ove Hamilton-Marjanovićeve kopije i Katančićevih pastoralija. Nastrojenje je tako reći isto kao i u Rousseau-ovoj »školi«, tek pseudoklasik Panonac Matija Petar K. rekao bi za srednji par:

U sviralu svirat, pivat još Pana popivke
Nie slobodno svaki dan...

jer su za nj to još prurušena gospoda, koja idu o svojim blagdanima sa »snašicama« putanjom kozonožog boga, za njegovom »olovom zalitom« sviralom do vrutaka volarskih ispod lipa. Ali kapelanu, koji je u slici gledao »radišnu dicu«, valjada je ipak šumjelo pamćenjem Miloglasovo zazivanje (Fructus auctumnales in jugis Parnassi Pannonii . . . Z. 1794. p. 42.):

Pismice s Ilirici počmi, mila Klio, volarske;
U gorici zelenoj pismice, Klio, pivaj!
Valpovo grad bieli vidimo, tiho rika tekuća
Jest oko njeg. Kamo si, Pan? ovamo poteci!
Pismice s Ilirici počmi, mila Klio, volarske,
Ovdi ceri visoki, rasti, brize, bukve, potajni
Lug, debeloladnu tu mnogu lipu vidiš.
Tu plavu ljubicu, zeleni žir, divji karamfil,
Tu šarenu košutu, bielo kovilje gledaš.
Varganji kapati, mličići, gljive, smrčci, pečurke,
Tu milo cviče leži, tud mila rika teče.
Pismice s Ilirici počmi, mila Klio, volarske,
U gorici zelenoj pismice, Klio, pivaj!
Il na gori Menalskoj, Pan, il na Liceu,
Knam poteci, tebe jer zemlja slavonska želi

Marjanović je formirao takova vilinska vidjenja u »realizirane ideale« praktičnog građanskog života, u sistem potreba svakodnevnih.

Kako sam napomenuo, samo po »Polyhymniji« daju se tumačiti i njegova slikarska nagnuća i čustva. A tako su bili nadešeni i svi tadašnji i potonji javni i otajni glasi prema Zvijezdi Danici. Svuda kao iz »Tavnice« Ilić Oriovčanina poklici

Oj brežuljci i ravnine
Domorodnog mođa stana,
Vami tužim iz daljine
Boli mojih tajnih rana

Ovamo, u tu krajinu hrlila je i »Želja« Slavončevićeva

Gdino bistra voda teče,
Ondi želim stajati;
Gdi veselo ovce bleče,
Stan da mi je imati.

Jer, u prostranstvu šumice čuti je složni poj slavulja. Kako je lijepo, što oni svoje mlade mogu odgajati u zelenoj travici! Malo podalje neka je blizu i ponosna »gorica« sa lozom sočnom. Blizu će biti i bistri vrutak i rosna travica. Eremitska želja za zaseocima vabi priliku kolibice, opletene vitkom lozom. Zelena kućica, pa još da su dva tri milena prijatelja! Bilo bi veselo uz piće vina rumena. No potrebne su i svilokosne vile, jer one permanentno poje »pjesme ljubonosne«. Oj, šumo zelena . . .

Tad bi i ja Davorie
Š njima pëvat pristao,
A i kadkad tamburie
Miloglasne pëvao.

I k tome samo — malena conditio sine qua non — da je još veselja i zdravlja »vërnoga«. Ako uz to »Višnje moći« još i mile prijatelje osiguraju, tad na stravu neka »stupi« — prijesto možnih careva, biser, zlato i skupi kamen i škrlat »silnih kraljeva«. Jer, onda, iz šikarice eto carstva, i iz kolibice evo palače. Dovoljno i povoljno stanje, pošto bi u osvit zore sijevao biser rose, a zgora s listka pjevao mirni slavić . . . Oh, Bože —

Svakı dan bi novu radost
S vërnom družbom donio,
A sbor Vilah svaku žalost
Pëvajuć bi odnio.

U ono doba faktičnoga kmetstva a s »domorodnim« nadimanjem buržoaskih nacionalista nije ovakova sladunjavost mogla biti ni slaboumna, ni komična, nego pravo lirska, ukratko ilirska.

Napokon je to Marjanović i sam (dašto, malo oteško) opjevao u jednom pjesničkom ciklusu u »Vitiama«. U »Večeri« je ovako na pr. ljepota njena: —

O miline kad gorica
Zelena
Sja s pervazom svoęa lica
Zlatjena,
Prije, neg sunčanih zrakah
Od večerneg blëdog mraka
Nestane!

Kad pojeće kod kukmarke
U zraku
Poizdaju zrake žarke
Moć svaku:
Tad radostni hite kući
Poslenici pëvajući
Pësmice.

Čordaš stada tëra mlična
Pëvajuć,
A čobanče vunodična
Svirajuć —
S paše, doma u torove
Na jaslice, te osnove
Za hranu.

Radostni se uterkuju
Telići,
A djipćući poblekuju
Janjići:
Mlëkom darno napunjena
Željno terče pod vimena
Materam.

Prije Hamiltona, ali još i prije Rousseau-a radio je na »godišnjim dobama« i James Thomson (n. pr. 1727. Proljeće.). On se radovaše i mirisu mlijeka, sjeni šume, pticicama, livadi, i svakom osluškivanju idile. Napokon pastoralna nagnuća gospode trajahu u novom vijeku (usque ad diem) stoljećima uz male prekide. Toliko dakle o milieu-u ovih slikanja.

Engleske su gravire William J. Allinghama jajolika formata i mnoga »realia« su potom izostavljena u okrajcima. U Marjanovićevoj kopiji slike su po njemačkom predlošku više kvadratična formata, a papir i kompozicija se ukazuje naprama engleskom vertikalnom izgledu horizontalno. Hamiltona su gravirali još i Bartolozzi, Caldwal, Facius, Michel, Haward i Robertson.

Još valja naglasiti ovo: Dok se u Evropi evoluiraju od romantizma, od zabiti, (ipak 1828. Carl Blechen »Eiche und Ruine«) od zamaka, busija, od samotnih gudura, podora, šupljih ispaljenih hrastova, litica i grebengradova, od užasa i podviga, prilazeći realnosti svagdašnjeg društvenog gradskog života, dotle se tada u Hrvatskoj čutjela romantičnost svake ruine (osjetom jednoga Mr. Volney-a).

Ipak, dvije daljnje Marjanovićeve slike, što ih je radio u Zemunu 1832. napola su »realističke«, a po tendenciji moraliziraju, i možda su sasvim »originalne«. Suviše, po naličju tehnike, možda pripreve za litografiju, koja je tada kulminirala.

Namjesto ekskluzivnih bogatih sojakovića i njihova života, on je ovdje volio iznijeti rustikalni milieu. Pomalo pregoni karakterizaciju poput Prudhonove »Nesretne porodice«, i kasnije svoга »Procesa«, i u ovim dvjema svojim zemunskim slikama.

Ako su to originali, a originalan je naš milieu svakako, u tim simbolikama imamo i rijetke kulturno-historijske spomenike iz predzadnjeg decenija hrvatskoga feudalstva i gospode vicešpanova! Gospodska kuća, sudacko-upravni vlastelinski lik, a oko krave navlače se dvojica (u gospodskom i seljačkom odijelu) dok treći (zacijelo, onaj, koji dolazi!) muze, spokojno odloživši kapu. Priroda je diskretna, ne miješa se pred ljude. Ali

čemu to? U stihovima, koji »tumače« vidi se »nepartajičnost« i zaziranje pred parbom i sudom.

Litigiosa duo ducunt dum jurgia fori,
 Tertius hic gaudet gratulaturque sibi,
 Non carpunt fructus, non metunt, omnia pendunt
 Bis etiam iudex inulget in hora pecus.
 Occupat hic collis, amba sedet alter adunca,
 Occupat hic molas, occupat alter opes.
 Sic fit: iudicis hic, qui non formidat accumen,
 Nec claudit marte Litigiosa suo.

U duhu pučke poslovice: Bolja je mršava nagodba, nego pretila pravda!
 I tu kritizira latinskim stihovima, kao što je tada i Tomo Blažek latinski satirizirao. Prikazivanje »prirode« manje je realistično, likovi, fabula, poučenije, to je najglavnije. Prvo je bio »sadržaj« u svoj umjetničkoj struji toga doba. Ona apelirala na znanje i učenost, na »izobraženje« gledaočevo i na socijalno-politički »program«. Historiziranje same savremenosti bio je postulat u cijeloj Evropi i ujedno kulminacija razdoblja (koje se u nas vuklo još i do sedamdesetih godina).

Druga slika od ovog para (31×38 cm) još je savremenija, jer odražuje još jače one godine. Tenor je, dakako, isti. Tugaljivost (i žalobna vrba!)

moćnik i ruinirana kuća svjedokom su kao i gospoda, da se opet pravdaši mire . . .

Cernitur in luctum pollentum cythara versa
Et cornu vacuum copia, mensa dape.
Non orumena argento nitet non amplius auro,
Omnia dirrepta. Corpora tecta manent?
Iura silent tandem, suadentque imponere finem
Libitus, at quare? cistula caussa cadit.
Esse procul lites et amara praelia lingvae
Atque manus manibus oribus ora date.

Dva para ovih ovdje reproduciranih Marjanovićevih slika valja shvatiti kao cjelinu. Suvisle su i svojim odnošajem spram inozemnih radova, u kojem ima kontinuiteta sa sižejima, koji pričaju: o streljaču »plemenitom lovcu«, koga pri spavanju čuva psić, a umilna djevica tiho se bliži s lancićem od ružica u »bielonježnim ručicama«, da ga sputa; o majci, koja pohađa svoje dijete na ladanju kod dojilje; o bijeljenju rublja na livadi; o dobroj kućanici, koja nudi s prača konjaniku napitak; o slamnatim strehama i poštenim siromasima, i o mnogom drugom koje čemu.

Otpada kod njeđa daljnja komparacija sa savremenima, jer se ne zna, da li je i više slika radio, nego što ovdje navodim. Bio je savremenik i intimnih pejzažista i genre-litografičara, no on se predstavlja kao kopista proromantike XVIII. stoljeća i kao crtač realističkih socijalnih scena, u kojih je »pejsaž« pozadinom. Njemu su jamačno bili strani Jean-Francois Millet i jači »naglasivači krajolika« od g. 1830. kao Troyon, Corot, Diaz, Dupré i dr., ali zato bolje znani albumski i listovno rasprostranjeni litografi Déveria, Daumier, Delacroix, Menzel i Moritz Schwind, i najpače Bečlije, koji su kao »slikarska kronika« »les vaillants de dix - huit - cent — trente«.

Oko 1836. bio je Marjanović kapelanom u Dol. Andrijevcima. Odande je (30. VI.) pisao i svoj prvi list Ljudevitu Gaju*). Naputio ga na to Mato Topalović iz Beča zbog namjeravanog izdanja »Poklon Mladeži Ilirskoj«. Biće, da je bio ovo djelo spremio s ilustracijama »oddjeljen od halabukah varoških, u samotnoj sobici mojoj, u Dolnjih Andrievcih, — spaziv s jedne — da se neka mladež, koliko uličnika, toliko i čobanska, oko svojih stadah po lučgovih i pašnicah s knjižicom biskupskom pod imenom »kratki nauk od zakona kerštjansko-katoličanskoga« u Budimu 1833. utištjenom, rado bavi; s druge pako strane i skvarenje — kazati silujem se, ah! — . . .« Naumio je svoj nadomjestak tiskati najprije u Beču, no zbog pomanjkanja slova »novog pravopisa«, nije uspjelo, a Gaj je rukopis spazio kod Topalovića i htio akceptirati. No zašto mu M. odmah nije slao, vidi se iz ovih riječi: »Iskreno vam kažem, koji su uzroci bili . . . a i reći, jer dobro znah, da bakrorėze u Zagrebu nije moći seći dati. Ali sad već, buduć, da su mi sva ova prije nepoznana iz lista G. Topalovića, jur poznata postala, osobito, da čemo i mi skoro u našoj slavnoj domovini takovih umětnikah imati, koji će nas s bakrorėzih i medorėzih služiti moći, privoljujem u Vaše nakanjenje, ma zasad bakrorėza i nebilo, volim bo, vėrujte mi, koje najgorje u našem trojednom kraljevstvu utištjeno dēlo pri rukam imati, neg najlepše u tuđjem. Slobodno nek bude, kako ste naumili«.

Iz toga se jasno razabira i odličan bibliofilski ukus Marjanovićev, a dalje on pita za nakladu od 4—5 hiljada komada »jedno četiri stotine u

*) Pisma pisana Dru. Lj. Gaju i neki njegovi sastavci. (1828.—1850.) Sabrao i uvodom popratio Dr. Velimir Deželić. Zagreb 1909. s. 123. (Građa za povijest književnosti hrvatske. Na svijet izdaje Jugoslav. akad. z. i umj. knj. 6).

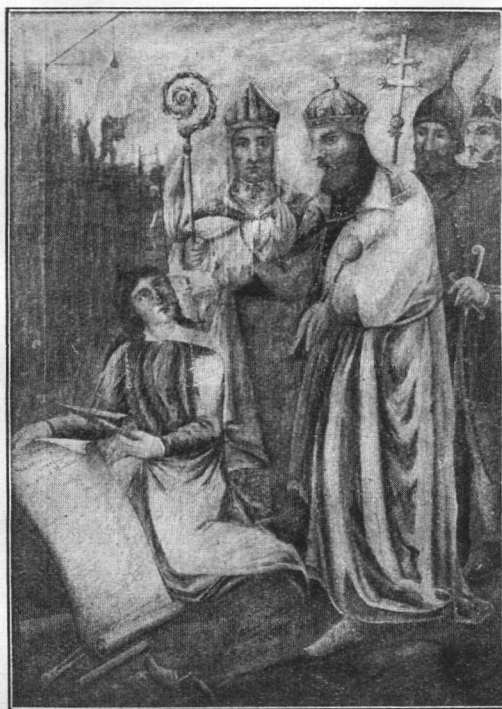

*Pěvající život moj provodim,
Bez pěsme mi dan nemože zajt:
Pěvající radim, jědem, hodim,
Pěvajuću i smert će me najt.*

tverdima, s nadpisom, lěpo narešenima koricom i zlatorězom u okviru; šest u tverdima s natpisom svezanih *ove napreměr izvanske prilike* i ovako veliko...« Poslije ovog lista, ne zna se, je li uspio njegov poziv na predplatu »na sve Jašprište brez razlike biskupiah«, ali je koristila njegova urgencija za neštampane pjesme »Save Radislava Domorodčevića« zbog kojih i »sam u kipu išao jedanput u Verhpolje a dvaput u Garčin k G. Poštarom iz sverhe, da ih samo razborno neurovaše« (nežigošu) zbog pseudonimnosti.

Šafarik je 1839. tražio doduše od Gaja »jeden Ex nove vyšleho spisu od Marjanovića«. No to su bile »Vitie«, i po svemu sudim opremu je zasnovao i vodio sam autor. A čini se, da je i ona »Polyhymnia« u početku I. knjige od nekuda kopirana. Nimfa je oštra izgleda, a i tehnika perocrteža još je uvijek vrlo srodna prvim Marjanovićevim slikarijama.

Nego je interesantan prije spomenuti navod (str. 264.), da je Vučića i Jelačića »napamet« slikao, bez modela dakle, nego po memoriji. U M. rukopisnoj knjizi »Běograd i njegova stradanja« naišao sam na oveliku mrežom iscrtanu skicu Jelačićeva portreta. Ono »napamet« moglo bi se odnositi tek na Vučića, jer Jelačićevih slika bilo je na pretek u vrijeme, kad se M. našao pobuđen da ga naslika.

Marjanović je još bio izradio sliku, koju je nazvao »Process«, scena kao što je otprilike i u Waldmüllerovoj »Das verkaufte Kalb« ili u »Pljenidbi« D. Wilkie-a, a očito u duhu zemunskih slika još jačim naglaskom: Siroti ženi zbog procesa plijene kravu.

1844. postavio je u župnu crkvu u Starom Slankamenu sliku S v. N i - k o l e sa signaturom »Izobrazio Stj. Marjanović, kapelan zemunski, rodom Ilir iz Slavonie«. U tom mjestu bio je on kasnije i župnik, od g. 1851. do g. 1855.

Kad je izrađivao sliku S v. S t j e p a n, kralj ugarski, nije opredijeljeno. Navodno ju je namijenio za jedan oltar u župnoj crkvi rodnooga mjesta u Brodu na Savi. Nije tamo dospjela, a danas je u zagrebačkom muzeju za umjetnost. U toj slici nabasao je Marjanović na problem historijskog kostima, ali nije »riješavao« baš odveć samovoljno i »lijepo« kao kasnije Mücke u slikama iz hrvatske povijesti.

Još su u muzeju za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu dvije velike uljene slike: »Isus i Samaritanka« i »Isus na križu i žene na Golgoti«, koje su izrijekom signirane, da ih je »kistio Stjepan Marjanović, god. 1843.« jamačno kopije renesansnih originala talijanske škole, a nekoje slike u zemunskom rkt. župnom uredu zacijelo da su također njegov rad, malo oteške ruke i debelo sлаганиh boja.

Kolikogod je Marjanović bio donekle opor crtač, opet, da je umjesto u »vitie« ulagao trud u domaće slikarske sižeje, bio bi za nas u malom ono, što su vani učili Hogarth, Reynolds, Gainsborough, Chardin, Greuze, Chodowiecki, pa David Wilkie, slikar genrea i dr. Takav propust vršili su

u ostalom i svi ostali »maljari« prije njega, svi oficiri amateri i c. kr. zemljomjeri, te nemamo slikovne građe ni za historijsku etnografiju, ni za umjetničke kvalitete, ni za povijest kulture*). Samo slikana čudesa po zavjetištim, velikaski portreti i gdje koji crtež gradova (n. pr. i na škri-njama i ormarima) nuz grafiku cehovskih isprava, to su sva naša slikovna materijalija u tom pogledu**). Nekako se sarkastički doslovno poklapa ova negativna činjenica sa mottom, što ga svom rodu »na putu izobraženja kao sovět« dao Marjanović: »Tko viděti Kanaan želi, treba da kroz pustoš seli«.

Kao epilog njegovomu mnogostruko iscrpljenom životu stoji spomenik na broskom groblju s epitaom: »Grob svećenika Stipana Marjanovića dielotvornog rodoljuba i samouka slikara, pjesnika i glasbara u Brodu rođj. 19. kolovoza 1802. umrvšeg 2. kolovoza 1860«.

*) Johann Breüer crtao je, doduše, 15. V. 1830. i 4. VIII. 1832. (istih godina kao i Marjanović) svoje prilike »Abend in Croatiën« etc. (Töplicz), ali su boje ipak i previše nevjerovatne, a krave bedasto postrojene. Vegetacija kao i drvoredi stilizovani kao i kuće, koje same ni u daljem odstojanju ne daju gledaocu dojam vjernosti. Jedino dva tri lika zanimljiva su zbog nošnja, koje bolje dadeše Englez Adam i Francuz Hacquet.

***) Censuralni spisi i akta prosvjetnih nadzornika napominju 13. III. 1838. (8639.) Franju Suppana i namjeravani osnutak litografije; 2. VII. 1839. (23.265) E Lithogra-phiarum quoque productis obligationis exemplaria exhibenda; isto o Suppanu 21. VI. 1842. (23.251) Vid. arhivalija Nikole Melinčevića. — U Varaždinu je J. pl. Platzer kupio već 1833. uz Sangillinu tiskaru i njegovu tiskaru za bakrorez, koju je (molbom 1839. da bakrorezi »ne odgovaraju ni potrebama ni ukusu«) 1841. zamijenio s litografijom. Uopće su počeci ove vrste umjetničkoga obrta u Hrvatskoj neispitani.

SLIKARSKI RAD STJEPANA MARJANOVIĆA.

1. W. Hamilton, Der Morgen, 1830. Kopija. Perocrtež. U muzeju za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu.
2. W. Hamilton, Der Abend. 1830. (Kao pod 1.)
3. Pravdašenje. 1832. »
4. Pomirenje. 1832. »
5. Polyhymnia. 1839. Ukrasna slika u početku I. knjige »Vitie«.
6. Proces.
7. Stjepan kralj ugarski kod gradnje benediktinskog samostana na gori S. Martina. (Na planu što ga drži arhitekt stoji povrh tlorisa »Osnova Samostana Benediktinskog na gori S. Martin-a«). 71×101 cm. U muzeju za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu.
8. Isus i Samaritanka. »Kistio Stjepan Marjanović, 1843«. (95×136 cm). Kao pod br. 7.
9. Isus na križu i žene na Golgoti. »Kistio Stjepan Marjanović, 1843«.
10. Portret srpskog državnika Vučića (u početku 40. god. XIX. st.).
11. Sv. Nikola. Na glavnom žrtveniku ž. crkve u St. Slankamenu. (Izobrazio Stjepan Marjanović, kapelan zemunski, rodom Ilir iz Slavonije 1844.)
12. Sv. Ilija. (?) U rkt. župnom dvoru u Zemunu.
13. Polaganje Kristovo u grob. (?) U rkt. župnom dvoru u Zemunu.
14. Portret zemunskog župnika Kuzme Drenovca. (?) U rkt. župnom dvoru u Zemunu.
15. Ban Jelačić.
16. Autoportret.

Résumé. — Cet étude («Peintures d' Etienne Marianovitch») traite la vie sociale en Croatie-Slavonie à l' époque où commençait vers 1830 le mouvement appelé »illyrien«. L' auteur souligne la polygénésie de ce mouvement, les influences éducatrices des civilisations étrangères du XVIIIe siècle, dont les idées, vu la situation fermée des contrées croates, n' ont commencé à agir de tous les côtés qu' à cette date. Un »illyrien«, romantique enthousiasmé, était ce prêtre Etienne Marianovitch, encyclopédiste retardé, pour ainsi dire, comme l' indiquent sa vie et ses oeuvres. Ses peintures d' amateur, copies en partie, en partie originaux, sujet de cet étude, sont un document historique de l' époque »illyrienne«. Les peintures »Der Morgen« (»le Matin«) et »Der Abend« (»le Soir«) sont à la rigueur des copies des originaux d' un artiste britannique William Hamilton (1751—1801), extraites du cycle »The Hours«, que Marianovitch a copié d' une édition allemande. Dans l' autre groupe de ses peintures Marianovitch a essayé d' être le Hogarth et le Chodowiecki croate. Il s' est essayé aussi dans la peinture religieuse, de son initiative particulière.

